

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING LEKSIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI VA UNING PEDAGOGIK AHAMIYATI

Xaitova Nafisa Naimovna

O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti, tayanch doktorant

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada oliy pedagogik ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining kasbiy-metodik tayyorgarligida leksik kompetensiyani rivojlantirish masalalari fundamental va amaliy jihatdan tadqiq etilgan. Tadqiqot doirasida zamonaviy xalqaro lingvodidaktik tendensiyalar, xususan, korpus lingvistikasi imkoniyatlari, topshiriqqa yo‘naltirilgan ta’lim hamda raqamli texnologiyalar muhitida mustaqil so‘z o‘zlashtirish usullari jahon olimlarining so‘nggi nazariy qarashlari negizida tahlil qilingan. Maqolada bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarning so‘z boyligini tizimli rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik model doirasidagi kognitiv, interaktiv, kommunikativ va refleksiv bosqichlarning mazmun mohiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan bo‘lib, u bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: leksik kompetensiya, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilari, korpus lingvistikasi, Task-based language teaching, sun’iy intellekt, kollokatsiyalar, raqamli didaktika, oliy pedagogik ta’lim, integratsiyalashgan dars.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ИХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Хайтова Нафиса Наимовна

Национальный педагогический университет Узбекистана, базовый докторант

Аннотация

В данной научной статье на фундаментальном и практическом уровнях исследуются вопросы развития лексической компетенции в процессе профессионально-методической подготовки будущих учителей английского языка в высших педагогических учебных заведениях. В рамках исследования на основе новейших теоретических взглядов мировых ученых проанализированы современные международные лингводидактические тенденции, в частности, возможности корпусной лингвистики, обучение на основе заданий (TBLT), а также методы самостоятельного усвоения лексики в среде цифровых технологий. В статье научно обоснована суть когнитивного, интерактивного, коммуникативного и рефлексивного этапов в рамках инновационной педагогической модели, направленной на системное развитие словарного запаса будущих учителей английского языка, что непосредственно служит обеспечению профессиональной устойчивости будущих специалистов.

Ключевые слова: лексическая компетенция, будущие учителя английского языка, корпусная лингвистика, Task-Based Language Teaching, искусственный интеллект, коллокации, цифровая дидактика, высшее педагогическое образование, интегрированный урок.

METHODS OF DEVELOPING LEXICAL COMPETENCE OF FUTURE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS AND THEIR PEDAGOGICAL SIGNIFICANCE

Xaitova Nafisa Naimovna

National Pedagogical University of Uzbekistan, Doctoral student

Abstract

This research article provides a fundamental and practical investigation into the development of lexical competence within the professional and methodical training of future English language teachers in higher pedagogical education institutions. In the framework of this study, contemporary international linguodidactic trends—specifically the capabilities of corpus linguistics, task-based language teaching (TBLT), and autonomous vocabulary acquisition strategies within digital environments—are analyzed based on the latest theoretical perspectives of global scholars. The article scientifically substantiates the essence of the cognitive, interactive, communicative, and reflexive stages within an innovative pedagogical model designed for the systematic enrichment of future English teachers' vocabulary, ultimately serving to ensure the professional sustainability of future specialists.

Keywords: lexical competence, future English teachers, corpus linguistics, Task-Based Language Teaching (TBLT), artificial intelligence, collocations, digital didactics, higher pedagogical education, integrated lesson.

Zamonaviy globallashuv va shiddatli raqamli transformatsiya davrida oliy pedagogik ta'lim tizimi oldiga sifat jihatidan mutlaqo yangi va pragmatik talablar qo'yilmoqda. Bugungi kun maktab, litsey va oliy ta'lim muassasalariga kirib borayotgan ingliz tili o'qituvchisi nafaqat fundamental grammatik qoidalar tizimini bilishi, balki o'quvchilar bilan turli ijtimoiy va kasbiy vaziyatlarda erkin, tabiiy hamda situativ muloqot qila olish ko'nikmasiga ega bo'lishi muhim. Mazkur kasbiy tayyorgarlikning markaziy yadrosini va fundamental asosini, shubhasiz, leksik kompetensiya tashkil etadi.

Leksik kompetensiya — bu shunchaki talabaning lug'at boyligi yoki so'zlar zaxirasining miqdori bilan o'lganadigan tushuncha emas. U til tizimidagi leksik birliklar, iboralar, idiomalar, frazeologizmlar hamda akademik kollokatsiyalarning semantik, sintaktik, pragmatik xususiyatlarini chuqur anglagan holda, ham retseptiv, ham produktiv nutqiy faoliyat turlarida o'zaro mutanosib va kontekstga mos ravishda to'g'ri qo'llay olish qobiliyatidir. Oliy ta'limdagi ko'p yillik an'anaviy yondashuvlar tahlili shuni ko'rsatadiki, lingvistik tayyorgarlikning eng zaif nuqtasi ko'pincha grammatik tuzilmalarda emas, balki so'z boyligining yetishmasligi, so'z birikmalarini (collocations) noto'g'ri uyg'unlashtirish va ona tilining salbiy ta'siri — leksik kompetensiyada o'z aksini topadi.

Xalqaro miqyosda ingliz tili o'qituvchilarini tayyorlash standartlari (TESOL, CELTA) tahlil qilinganda, leksik birliklarni avtomatik darajada to'g'ri qo'llay olish va dars jarayonida "English only" muhitini yarata olish bevosita o'qituvchining leksik kompetensiyasi darajasiga bog'liqligi isbotlangan. Shunga ko'ra, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining leksik kompetensiyasini integrativ va innovatsion metodlar yordamida takomillashtirish bugungi kun lingvodidaktika fanining dolzarb, fundamental va kechiktirib bo'lmaydigan pedagogik muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Leksik kompetensiya tushunchasi va uni rivojlantirish muammolari uzoq yillar davomida dunyo olimlarining diqqat markazida bo'lib kelgan. Xususan, N. Chomskyning lingvistik kompetensiya nazariyasi [3;251], L. Bachman va A. Palmerning kommunikativ til qobiliyati modellari [1;30], shuningdek, J. Richardning leksikani egallash darajalari to'g'risidagi konseptual qarashlari bu sohaning nazariy poydevorini yaratgan [7;145]. Lekin oxirgi yillarda xalqaro miqyosda e'lon qilingan tadqiqotlar mazkur an'anaviy qarashlarni raqamli davr kontekstida jiddiy tarzda ko'rib chiqish va kengaytirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Xie va Lan olib borgan so'nggi tadqiqotlarida topshiriqqa asoslangan til o'qitish (Task-Based Language Teaching) metodining talabalarda leksik faollikni oshirishdagi transformativ imkoniyatlarini ilmiy jihatdan isbotlab berdilar. Olingan natijalarga ko'ra, talaba yangi so'z va iborani shunchaki mexanik yodlamasdan, ma'lum bir funksional-pedagogik vazifani bajarish jarayonida o'zlashtirsa, ushbu leksik birlikning uzoq muddatli xotiraga o'tish darajasi va faol nutqiy muomalaga kirishishi an'anaviy metodikaga qaraganda sezilarli darajada yuqori bo'ladi.

Jahon lingvodidaktikasining eng muhim va yetakchi zamonaviy tendensiyalaridan biri — bu leksikani o'rgatish jarayoniga generativ sun'iy intellekt (Generative AI) va yirik til modellarini (LLM) integratsiya qilishdir. Chen [2;44-59] va Lee hamda Zhai [5;67-75] kabi olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, intellektual tizimlar bo'lajak o'qituvchilar uchun moslashuvchan leksik muhit yaratishda, talabalarning individual ehtiyojlariga mos keluvchi autentik matnlarni shakllantirishda va kontekstual xatolarni real vaqt rejimida tuzatishda beqiyos vosita hisoblanadi. Biroq ushbu raqamli vositalardan oqilona foydalanish metodologiyasi hali to'liq tizimlashtirilmagan bo'lib, chuqur pedagogik asoslashni talab etadi.

Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining leksik kompetensiyasini tizimli ravishda oshirish maqsadida ta'limda integrativ va kommunikativ model amaliyotga tatbiq etildi. Mazkur tizimli yondashuv o'z ichiga to'rtta asosiy va ketma-ket bosqichni qamrab oladi:

1. Kognitiv bosqich: talabalarda leksik birliklar, ularning konnotativ ma'nolari va madaniy qatlamlari haqida birlamchi tushuncha shakllantirish;
2. Interaktiv bosqich: raqamli platformalar, korpus vositalari va intellektual tizimlar yordamida leksikani turli kontekstlarda tahlil qilish;
3. Kommunikativ bosqich: o'zlashtirilgan leksik bazani real pedagogik va keys vaziyatlarida, loyihalarda va simulyatsion darslarda faol nutqiy muomalaga olib kirish;
4. Refleksiv bosqich: talabalarning o'z leksik xatolarini mustaqil tahlil qilishi, metodik jihatdan o'zini o'zi baholashi va portfolio asosida rivojlanish trayektoriyasini belgilash.

Ushbu model doirasida o'quv jarayoniga tizimli ravishda zamonaviy raqamli ta'lim platformalari (Quizlet, Wordwall, Genially, Kahoot) integratsiya qilinadi. Bunda vizual kartalar platformalaridan leksik birliklarning semantik qobig'ini kognitiv darajada shakllantirishda foydalanilsa, interaktiv taqdimot va o'yinli raqamli vositalar situativ topshiriqlarni yaratish va o'zlashtirishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar va ilg'or xalqaro tajribalar tahlili ko'rsatganidek, an'anaviy bilingval lug'atlar bilan ishlash va so'zlarni mexanik yodlash (rote learning) bugungi kun raqamli avlod bo'lajak ingliz tili o'qituvchisining kasbiy ehtiyojlarini qondira olmaydi. Bo'lajak o'qituvchining leksik mahoratini oshirish uchun quyidagi uchta innovatsion usulni amaliyotga keng joriy etish lozim:

Korpusga asoslangan yondashuv (Corpus-Based Approach)
Korpus lingvistikasi imkoniyatlari bo'lajak o'qituvchilarga so'zning real hayotdagi va jonli muloqotdagi tabiatini tushunishga imkon beradi. Talabalar dars jarayonida British National Corpus (BNC) yoki Corpus of Contemporary American English (COCA) kabi ochiq korpus platformalari bilan bevosita ishlaydilar. Ushbu usulning o'ziga xosligi shundaki, talaba o'rganilayotgan so'zning sintagmatik va paradigmatic aloqalarini o'zi kashf etadi.

Topshiriqqa yo'naltirilgan leksik ta'lim (Task-Based Vocabulary Instruction)
Leksikani funksional va maqsadli o'zlashtirish uchun o'quv darslari, loyiha va pedagogik keyslar (case-study) asosida quriladi. O'quv jarayonida talabalarga shunchaki umumiy leksik mavzu berilmaydi, balki aniq kasbiy va muammoli vazifa (task) yuklanadi [8;112-118].

Sun'iy intellekt muhitida leksikani adaptiv o'zlashtirish (AI-Driven Learning)
Zamonaviy pedagogik yutuqlardan biri — bu ta'limni individuallashtirishdir. Generativ sun'iy intellekt platformalari yordamida talabalarning leksik murakkablik darajasini nazorat qilish (Lexical Complexity Controlled Text Generation) metodikasini yo'lga qo'yish mumkin. Bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari o'zlarining shaxsiy lug'at darajalariga (CEFR tizimi bo'yicha B2, C1 yoki C2) mos keladigan va aynan ularga qiziqarli bo'lgan kasbiy sohalaridagi autentik matnlarni AI yordamida shakllantiradilar.

Xalqaro miqyosda va respublikamizda olib borilgan ilg'or lingvodidaktik tadqiqotlar natijalari shuni qat'iy ko'rsatadiki, bo'lajak ingliz tili o'qituvchilarining leksik kompetensiyasini shakllantirish shunchaki an'anaviy lug'at boyligini oshirish kabi mexanik jarayon emas. Bu zamonaviy raqamli texnologiyalar, korpus lingvistikasi, topshiriqlarga asoslangan ta'lim (TBLT) hamda kasbiy-metodik tayyorgarlikning o'zaro sintezidan iborat bo'lgan murakkab, ko'p bosqichli va integratsiyalashgan tizimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bachman L., Palmer A. Language Testing in Practice. — Oxford: Oxford University Press, 1996. — P. 30.
2. Chen X. Generative Artificial Intelligence in Vocabulary Instruction // Computer Assisted Language Learning. — 2025. — Vol. 38(1). — P. 44–59.
3. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge: MIT Press, 1965.
4. Ellis R. Task-Based Language Learning and Teaching. — Oxford: Oxford University Press, 2003.
5. Lee H., Zhai M. Adaptive AI Systems and Lexical Competence Development // Educational Technology & Society. — 2025. — Vol. 28(3).
6. Lewis M. The Lexical Approach. — Hove: Language Teaching Publications, 1993.
7. Richards J.C. Curriculum Development in Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
8. Xie Y., Lan L. Task-Based Vocabulary Acquisition in Digital Learning Environments // Journal of Language Teaching Research. — 2024. — Vol. 15(2).